

KARAGÖZ METİNLERİNDE PAUL GRICE'İN İŞ BİRLİĞİ İLKESİNİN İHLALI

VIOLATION OF PAUL GRICE'S PRINCIPLE OF COOPERATION IN KARAGÖZ TEXTS

Galip ÇAĞLAYAN*

ÖZ: Türk tarihinin ve kültürünün önemli oyunlarından biri olan Karagöz, içinde güldürücü ve eğlendirici unsurlar başta olmak üzere birçok öğeyi barındırmaktadır. Toplumsal bellekte asırlarca yer edinmiş, eski dönemlerde özellikle düğün, sünnet gibi özel törenlerde halka karşı icra edilen bu oyunda, Karagöz ve Hacivat tipleri başta olmak üzere diğer tiplerle yaratılan gülmece dili, mizah sanatının her türlü inceliğinin ortaya koyulmasını sağlamıştır. Mizahın iletişimdeki rolü gereği farklı bir yapıyla ortaya koyulması, diyaloglarda bazı ihlallerin gerçekleşmesi, gölge oyununun temel özelliklerinden biri olmuştur. Paul Grice'in ortaya koyduğu iş birliği ilkesi de konuşma sürecindeki bu ihlaller üzerinedir. Bu ilkeye göre konuşmacının, iletişim sürecindeyken bağlı kalması gereken dört temel ilke vardır. Bunlar; nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz olarak sınıflandırılır. Nicelik ilkesine göre; konuşmacı, gereğinden çok bilgi vermek yerine konuşmaya yeterli düzeyde katkı sağlamalıdır. Nitelik ilkesine göre; konuşmacı, dürüstlük değerine uygun davranmalı, yanlış bilgi vermemeye önem göstermelidir. Bağıntı ilkesine göre; konuşmacı, iletişim sürecinde bağlamdan kopmadan ele alınan konuyla ilgili düşüncelerini dile getirmelidir. Tarz ilkesine göre ise; konuşmacı, ifadelerini beyan ederken açık olmalı, karşı tarafın zihninde bir bilişsel dengesizlik yaratmamalıdır. Zaman zaman bu ilkelerin ihlali sonucunda ortaya çıkan aykırılık, mizah sanatını beslediği için bunun etkileri Karagöz oyununda görülmüştür. Bundan kaynaklı olarak da mizahın ortaya çıkış sürecinde Karagöz oyunundaki tiplerin iş birliği ilkesini nasıl ihlal ettiği örneklerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, kültür, Grice, iş birliği ilkesi, Karagöz.

ABSTRACT: Karagöz, which is one of the important plays of Turkish history and culture, contains many elements, especially laughing and entertaining elements. In this play, which has taken place in the social memory for centuries and was performed before the public especially in special ceremonies such as weddings and circumcisions in the old periods, the language of laughter created with Karagöz and Hacivat types and other types has enabled all kinds of subtleties of the art of humour to be revealed. Due to the role of humour in communication, it is one of the main features of the shadow play that humour is presented with a different structure and some violations occur in the dialogues. The principle of co-operation put forward by Paul Grice is also based on these violations in the speech process. According to this principle, there are four basic principles that the speaker should adhere to during the communication process. These are categorised as quantity, quality, relevance and style. According to the principle of quantity, the speaker should make a sufficient contribution to the conversation instead of giving too much information. According to the principle of quality, the speaker should act in accordance with the value of honesty and pay attention not to give false information. According to the principle of relevance, the speaker should express his/her thoughts on the topic without breaking away from the context in the communication process. According to the principle of style, the speaker should

* Yüksek Lisans Öğrencisi-Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı-Kırıkkale/galipcaglayan465@gmail.com (Orcid: 0000-0001-5791-2201)

be clear in his/her statements and should not create a cognitive imbalance in the minds of the other party. Since the contradiction that arises as a result of the violation of these principles from time to time feeds the art of humour, the effects of this have been seen in the Karagöz play. Therefore, in the process of the emergence of humour, it was tried to reveal with examples how the characters in Karagöz violated the principle of cooperation.

Key Words: Communication, culture, Grice, principle of cooperation, Karagöz.

Giriş

Dil, milletlerin karakteristik özelliklerini, yaşam tarzlarını etkileyen en temel olgudur. Birçok milletin kendinde olan özellikleri dışa yansıtması, kullandıkları dilin özellikleriyle mümkündür. Bu durum ise toplumdaki farklılıkların topluma farklılık arz ettiği için her millet bu vasıta ile kendine özgü kimliğini oluşturur. Chomsky (2009), dilin evrensel boyutuna değinerek her dilde belirli ilkelerin olduğunu, dilin bağlamla şekillendiğini ifade etmiştir. Onun bu yaklaşımıyla edimbilim daha da gelişmiştir. Edimbilim, bir iletişim sürecinde konuşurların, sarf ettiği tümcelerin bağlam değerine ve üretilme biçimlerine odaklanır (Richard, 1992). Dilbilimsel olarak sözcelerin üretilmesi ve anlamlandırılması konuşurun amacıyla doğru orantılıdır. Konuşurun, karşı tarafı harekete geçirmesi veya karşı tarafta tepki oluşturması sözcelerin ortaya koyulduğu bağlamla şekillenmektedir. Bu yüzden bağlamın göz ardı edildiği bir iletişim sürecinde kişilerin kurduğu tümcelerdeki niyet anlaşılabilir. Bu da iletişimde kopukluğa sebep olur.

Latince asıllı "communicare" eyleminden türeyen (Oskay, 1992: 15) ve "başkalarıyla aynı ortamda olma, herhangi bir bilgiyi veya olguyu paylaşma, haberleşmeyi sağlama" olarak tanımlanan iletişim, aynı zamanda kaynak kişi ile alıcı konumunda olan kişi arasındaki etkileşimi de ifade eden bir süreçtir (Zıllıoğlu, 1996: 3). İletişim sürecinde dil birimlerinin sadece dil içi göstergelerle ortaya koyulması iletişimin amacını karşılamayabilir. Bu yüzden dil, sadece sözlü iletişim aracı olarak düşünülmemelidir. Dilin paralinguistik (dil ötesi) yönü iletişimde kullanılmalıdır. Çünkü "hareket, sözden daha önemli olabilir. Monolog ve diyalog, hareketin arkasında, ikinci planda yer alabilir. Monolog ve diyalogun yeri kılık kıyafetle, jest ve mimiklerle, beden diliyle doldurulmaya çalışılabilir." (Baydemir, 2011: 771). Bu yüzden kişiler, iletişim sürecinde duygu ve düşüncelerini aktarırken vücut dilinden de faydalanmalıdır (Banguoğlu, 1980: 9).

Sağlıklı bir iletişim sürecinin gerçekleşmesi iletişim öğelerinin (gönderici, alıcı, ileti, kanal, bağlam, kod) birbirleriyle olan uyumundan doğmaktadır (Jacobson, 1960). Bu uyum psikolojik ve sosyal engeller yüzünden bozulabilmektedir. Diğer bir ifadeyle iletişimi oluşturan bireylerin duygu durumları, düşünce yapıları, normları, önyargılarından davranış tutumlarına, karşı tarafa duyulan ilgiye ve bireylerin önceden sahip olduğu sosyo-kültürel durumlara kadar etkili olabilmektedir (Türkmen, 2000: 19). İletişimde sorunların çıkmaması için mesajın kim tarafından gönderildiği ve

muhabatının kim olduğunun açıkça ortaya koyulması gerekmektedir. Yoksa her iki tarafın da karşılıklı olarak zarar görmesine neden olabilir. Bu zararı en aza indirecek ihtimal ise önceden tasarlanmış bir iletişim sürecidir. En basit bir oyun bile kurallara bağlı olarak oynanırken böyle bir sürecin de her iki tarafı memnun edecek şekilde kurallarla sürdürülmesi iletişimde yaşanabilecek bütün kopuklukları giderebilir (Sillars, 1995: 19).

Bir iletişim sürecinde etkili olmak, amaç olmakla birlikte daima ulaşılabilecek bir netice değildir. Çünkü mükemmel ve etkin bir iletişim süreci, ütopyik bir senaryo sunabilir. Bireyler arasındaki iletişimler, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde ortaya çıktığında birtakım eğilimlerle tahrif edilebilir, bozulabilir ya da yanlış yorumlanabilir. Bu yüzden de burada dikkat edilmesi gereken husus, iletişim sürecine etki eden faktörleri belirlemektir. Bu faktörler belirlendikten sonra kişiler için daha nitelikli, amaçtan sapmayacak bir süreç gerçekleştirilebilir. Grice de bir iletişim sürecinde olumsuzluğa veya iletişimin niteliğini düşürecek nedenlere bakarak bunun faktörlerini ortaya koymayı hedeflemiştir.

Grice'in İş Birliği Teorisi

Grice, bir iletişim sürecinde gerçekleştirilen bir konuşmanın amacına ve hedeflerine doğru bir şekilde ulaşabilmesi için iş birliği ilkesini önermiştir. Bunun için de hem konuşura hem de dinleyiciye iletişim sürecinde uymaları gereken bazı görevler yüklemiştir. Birbirinden kopuk, bağlantısız sözcelerle meydana gelen bir konuşma, kişilerin anlaşmasını sağlayamaz. Her iletişim, sözceleri oluşturan kişilerin ortak hedefi doğrultusunda gerçekleşir. Bu ortaklık bozulduğunda da anlaşmazlık kaçınılmaz olmaktadır (Grice, 1967). Grice, iletişim sürecinde doğrudan aktarılanla dolaylı aktarılan cümlelerin farkını ortaya koymak için konuşurların, sezdirmeye ihtiyaç duyduğunu ifade eder (1957, 1968, 1969, 1975). Bu farkla derin bir anlam sunmak istemektedir. Yani ele alınan konuşmanın mantık felsefesine inerek kişilerin birbirlerine ifade ettikleri sözcelerden ziyade demek/sezdirmek istediği anlama bakmaktadır. Bunun için de konuşur bir şeyler anlattığı zaman dinleyici bulunduğu bağlama göre konuşmacının sözcelerinden varsayımlar oluşturmalı ve konuşurun niyetini sezmeyle çalışmalıdır. Dinleyici, konuşurun niyetini bağlama uygun, doğru sezdiğinde iletişim amacına ulaşmış demektir. Grice şöyle bir örnekle bağlam ve sezdirimin önemine değinir: "A ve B daha önce defalarca ayrı suçlardan hapse giren ve şu an bir markette çalışan ortak arkadaşı olan C hakkında konuşmaktadırlar. B kişisi A kişisine C'yi ima ederek böyle birinin işine hâlâ nasıl devam ettiğini sorar. Bu noktada A, B'nin neyi ima ettiğini bağlamdan hareketle kavrar." (1991: 24). Yerinde ve uygun konuşmaya odaklanan Grice, dili ilkeler çerçevesinde ele almış ve etkili, anlaşılır bir ifade hedeflemiştir (Turan, 2013).

İş Birliği İlkeleri

Nicelik İlkesi

Grice, nicelik ilkesini kendi içerisinde iki alt başlık hâlinde vererek bu ilkeyi konuşmacının dinleyiciye aktarmak istediği bilgiyi belli bir miktarda vermesi şeklinde açıklamıştır. Olduğundan fazla verilen bilgi, iletişim sürecinde kopukluk meydana getirebileceği gibi zaman kaybına da neden olacaktır. Bu yüzden Grice, “konuşmaya katkının (konuşmanın amacı doğrultusunda) yeterince bilgilendirici olacak şekilde yapılmasını” ve “konuşma sürecinde gereğinden çok bilgi verilmemesini” vurgulamıştır (1975: 45). Konuşmanın doğrultusunda verilmeyen bilgi, dinleyici için hem kafa karışıklığı hem de amaçtan sapma olarak görülebilir. O yüzden iletişim sürecinde mutlaka bir sınırlılık esas alınmalıdır. Örneğin; araba tamiri sırasında bir usta, yardımcısından gerekli olan dört vidayı istediğinde burada yardımcının gereğinden eksik (iki vida) ya da gereğinden fazla (altı vida) vida vermemesi gerekir (Grice, 1989: 309). Bu kural ihlal edilirse nicelik ilkesine aykırı davranılmış olunur.

Nitelik İlkesi

Bu ilkeyi de kendi içerisinde iki alt başlık hâlinde veren Grice, konuşurların, ifade ettiği her sözceyi dürüstlük değerine uygun olacak şekilde ifade etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca verilen bilginin güvenilirliğinin tehlikeye girmemesi için bilginin sağlam bir temellendirmeden geçmesi şarttır. Bu yüzden Grice, konuşmacıların “yanlış olduğuna inandıkları bir şeyi söylememeleri ve yeterince kanıtı sahip olmadan konuşmamaları gerektiğini” vurgulamıştır (1975: 46). Hiçbir sözcede uyduruk/yalan bilgi bulunmamalıdır. Örneğin; mutfakta misafirlerine kurabiye yapan bir anne, kızından şeker istediğinde kızının ona tuz vermemesi gerekir (Grice, 1989: 309).

Bağıntı İlkesi

Bağıntı, bir iletişim sürecinde konuşmanın içeriğinden sapmamaktır. Bu yüzden Grice, kişilerden iletişim sürecinde “konuşmalarında bağlantılı ve ilgili olmalarını” istemiştir (1975: 46). Kişiler, konuşma sırasında daha önce ifade edilmiş olanlar ile bağlantılı bir şekilde başka şeyler söyleyerek katkı sunarlar. Böylelikle konu dışına çıkmayı engellerler. Örneğin; karşılıklı bir iletişim sürecinde A, dün oynanılan bir maçtan bahsettiğinde B kişisi de futbolla bağlantılı konuşmaya başlar.

Tarz İlkesi

Bu ilkeyi “Açık olun” başlığıyla ele alan Grice, “ifadede belirsizlik ile bulanıklığı önlemeyi, düzenli olmayı, kısa ve öz konuşmayı” ön planda tutmaktadır (1975: 46). Bu kuralda dikkat edilmesi gereken husus iletişim sürecinde kişilerin ne söylediğinden ziyade nasıl söylediğidir. Örneğin; herhangi bir yemek tarifinde veya bir hikâyenin anlatımında bir düzen

vardır. Hikâye yazarken önce giriş kısmında tanıtıcı bilgiler yer alır, sonra gelişme kısmında olay kurgusunun derinleşmesi beklenir. Bunun tam tersi söz konusu olduğunda düzen bozulur.

Bireyler iletişim sürecinde amaçtan sapmamak için nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz ilkelerini bilinçli olarak kullanabilirler. Ama bu farkındalık olmadığına dahi kişiler amaçlarına uygun iletişimi sürdürmeye devam edebilirler. Çünkü Grice, bu ilkelerin zaten akılcılık düzleminde olduğunu, bireylerin bu farkındalığı yakalamasa bile karşılıklı konuşmanın ilkeleri vasıtasıyla uygun bir iletişim sürdürebileceğini dile getirmektedir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı araştırmacı tarafından basit seçkisiz örneklem yöntemiyle Karagöz metinlerini inceleyip, edimbilimin kuramları arasında yer alan Grice'ın iş birliği ilkesinin Karagöz oyununda yapılan ihlallerini tespit edip örneklerle ortaya koymaktır.

Karagöz Oyununun İş Birliği İlkesi Teorisi Açısından İncelenmesi

Türk gölge tiyatrosu, halk arasında bilinen ismiyle Karagöz, Türk kültürünün yaklaşık beş asırlık bir mazisinde yerini bulmuş bir oyundur. İçinde bulunduğu toplumu bilgilendirmenin yanında bilginin kendisini de toplumsal bir duruma dönüştüren, farklı kişileri bir araya getiren, bunlar arasındaki ilişkileri, müşterek değerleri ele alan özelliklere sahiptir. (Anameriç, 2014: 360-361). Birçok teknolojik aletin olmadığı bir dönemde Karagöz, aile içindeki veya komşular arasındaki sohbetlerin önemli ögesi olmuş; düğün, sünnet, oyun gibi özel günlerde halkın vazgeçilmez oyunlarından biri hâline gelmiştir. Bu yüzden de Karagöz, özellikle 16 ve 19. yüzyıllar arasında Osmanlı döneminin eğlence günlerinde ön planda olmuştur. 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinde gölge oyunundan bahsetmesi, Naima ve onun gibi yerli sanatçıların da eserlerinde Karagöz'e yer vermesi, bundan sonraki sanatçıların da oyunla ilgili detaylı bilgi edinmelerini sağlamış ve 18 ile 19. yüzyıllarda Seyyid Vehbi, Haşmet gibi sanatçılar da eserlerinde bu oyunun özelliklerine değinmiş ve ülkenin pek çok yerinde Karagöz sanatının icra edildiğini ifade etmişlerdir (Çolakoğlu, 2006: 547).

Kendine özgü terminolojisi olan Karagöz, toplumun birçok kesimine seslenmeyi hedeflemiştir. Oyunda Karagöz ve Hacivat başkışiler olmakla beraber birçok farklı özelliği kendinde barındıran diğer kişiler de kullanılarak izleyicilere birtakım mesajlar verilmek istenmiştir. Bu oyunun iki önemli isminden biri olan Karagöz, ağzına gelen her şeyi söyleyen, tahsil görmeyen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Hacivat'ın sarf ettiği her söze her an alaycı bir dille cevap vermektedir. Yanlış anlamalara müsait olan gülmece dili, Hacivat'ı yer yer sınırlandırmaktadır. Buna karşılık olarak Hacivat, yarı bilgin, aydın nitelikleri kendinde barındıran bir şahsiyettir. Sarf ettiği dil yaşadığı zamanın münevver dilidir. Uyduruk bilgileriyle nabza göre şerbet vermesini bilmıştır (Gölpınarlı, 1959, 1924, 1925). Karagöz

oyununun belirli bölümlerinde olaylara dâhil olan tipler belli nitelikleri göz önüne alınarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Zenne adının kadınlar için kullanılması; Çelebi, Beberuhi, Tiryaki'nin İstanbul ağzıyla konuşması; Laz, Kayserili'nin Anadolu sahasındaki tiplerden olması; Rum, Frenk, Ermeni, Yahudi'nin zımmi kategorisinde olması; Kambur, Kekeme'nin kusurlu grubunda yer alması; Köçek, Çengi'nin eğlence sınıfında olması ve son olarak Cinlerin, Büyücülerin olağanüstü grubunda yer alması bu sınıflandırmayı oluşturmuştur (And, 1969).

Karagöz'ün Türk sahasında uzun soluklu olması, mizah sanatını her türlü inceliğiyle ortaya koymasındaki başarısı ile yakından ilgilidir. Mizah sanatı; zıtlıklardan, aykırılıklardan ve var olan kuralları alt üst etmekten doğduğu için iş birliği ilkelerinin ihlalinin mizaha kaynaklık etmesi doğal bir durumdur. Mizahın doğasında olan bu durum Morreall'in "Nerede bozulmaya müsait bir ilke veya kuralları alt üst edilecek bir düzen varsa orada aykırılık, uyumsuzluk kendini gösterir ve bu da beraberinde mizahı getirir." (1997: 118). ifadeleriyle de ortaya koyulmuştur. Şu da çok açık bir şekilde görülüyor ki mizahın iş birliğine uyan konuşurlardan ziyade iş birliğini sağlamayan konuşurlar arasında olması gerekir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda alışlagelmiş olan düzen yıkılıp ortaya yeni yaratmalar çıkmaktadır.

Sonuç olarak mizah sanatının kendini göstermesinin yollarından biri de Grice'in iletişim sürecinde üzerinde durduğu ilkelerin ihlal edilmesi ya da mizahın kendi içinde barındırdığı yollardan birini ortaya koymasındır (Coşar ve Usta, 2016). Özellikle bu durum daha çok kişiler arasındaki diyaloglarda kendini gösterdiği için Karagöz oyununda bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

1. Nicelik Kuralının İhlali

Nicelik kuralına göre konuşma sürecinde bilgi ne eksik ne de fazla miktarda olmalıdır. Konuşmacı tarafından gereğinden fazla veya eksik verilen bilgi bu ilkenin çiğnenmesine sebebiyet verir. Bu yüzden de karşılıklı bir konuşmada bu kural çiğnendiğinde mizah etkisi ortaya çıkabilmektedir (Morreall, 1997: 115).

Karşılıklı konuşma sürecinde her iki tarafın da katkıda bulunması önemlidir. Aşağıda yer verilen birinci örnekte Karadenizli, Karagöz'ün yanına gittiğinde Karagöz selamlaşmayı başlatır. Sonrasında Karadenizli, konuşmayı âdeta tek taraflı bir duruma dönüştürür. Karagöz'e fırsat dahi vermeyerek konuşmasında gerekli gereksiz uzatmalara düşer ve nicelik kuralına aykırı davranır. Karagöz, "Tamam, yeter" tepkisi verse de Karadenizli, sözde az konuşmuşçasına "Laf dediğin karşılıklı olur..." ifadelerine yer vererek sözlerine devam eder.

İkinci örnekte ise Hacivat, Karagöz'e limonun öneminden bahsetmek ister. Ama öncesinde Karagöz'de merak uyandırmak ister. Bunun için de

limonu doğrudan söylemek yerine farklı bilgiler verir ve süreçte gereksiz ifadeler kullanıp diyalogun uzamasına sebep olur.

Birinci Örnek:

-Karagöz: *Bizim hamsi düşmanı değil mi bu gelen?. (Karadenizliye) Hamsi düşmanı hoşgeldin!..*

-Karadenizli: *(Çabuk çabuk söyler.) Merhaba kardeşum daa, nasılsın eyimusun, dolimusun, boşmısın? Yoksa neyise işta... Şimdi ben Tirabezun'dan kalkup geldum. Rize'ye, orada bindum bir panpura, panpur düüüt etti çıktuk yola... Gittuk gittuk denuzde... Orada bir kız varidi. Uy ona bi köz varidi. Uy ona bi köz varidi. Uyy ona bir köz varidi.. Uyyyyy...*

-Karagöz: *Yâhu bir gözü mü var idi?*

-Karadenizli: *Her biri var biri yoğidi, nereden biliysun?.. Deriken yolda kopti bir firtuna, kaptan dedu al malini sirtuna... Benum mallar finduk ile pakır idi, pakiri attuk denize, gitti dibine, funduğu attuk kaldı üstune.. Mal mal funduk idi ama denuz suyu yedu da para etmedu. Pakır desen indi denuzun dibine... Sonracuğuma gelduk Bursa'ya ettuk pakurculuk tutmadi. Girduk bir işe para etmedu.*

-Karagöz: *(Vurur.) Tamam sus yâhu! Vurmasam susmayacak.. Bak şimdi...*

-Karadenizli: *Lâf deduğun karşılıkli olur. Dur iki lâf da ben edeyum da, şindiluk tutduk mütahitluk. Pina yaparuk, yazluk, kışluk... Eger ki ileri zamani soracak olursan, kelecakta, kurmayı tüşüniyrum püyük fabrika... Sonra deduğum kimi..... Ne demişidim o ara?*

-Karagöz: *Valla tepelerin ha!..*

-Karadenizli: *Sen ne iş yaparsun a buraya?*

-Karagöz: *Nihayet... (Oral, 2007: 29-30).*

İkinci Örnek:

-Karagöz: *Bildim!..*

-Hacivat: *Nedir?*

-Karagöz: *Aksaray hamamı!..*

-Hacivat: *Değil...*

-Karagöz: *İşte, dışı sarı, içi sulu...*

-Hacivat: *Bak Karagöz'üm, seninle bir yere misafirliğe gideriz.*

-Karagöz: *Gideriz! Ne zaman?..*

-Hacivat: *Orada bize yemek yedirmek için yemek odasına bir şey sererler. Ne sererler?*

-Karagöz: *Çamaşır sererler.*

-Hacivat: *Hayır efendim, sofrta örtüsü sererler. Sofranın ortasına dört ayaklı bir şey koyarlar. Ne koyarlar?*

-Karagöz: *Sakanın eşeğini koyarlar.*

-Hacivat: *İskemle koyarlar.*

-Karagöz: *İşkembe koyarlar.*

-Hacivat: *İskemlenin üstüne yuvarlak bir şey koyarlar. Ne koyarlar?*

-Karagöz: *Araba tekerleği koyarlar.*

- Hacivat: *Hayır efendim sini koyarlar.*
- Karagöz: *Beni koymazlar, seni koyarlar!*
- Hacivat: *Hayır efendim sini koyarlar.*
- Karagöz: *Beni koymazlar, seni koyarlar. Tepelerin ha!..*
- Hacivat: *Yani tepsi koyarlar.*
- Karagöz: *Evet, tepsi koyarlar.*
- Hacivat: *Tepsinin etrafına ne dizerler, bilir misin?*
- Karagöz: *Bilirim zâhir...*
- Hacivat: *Ne dizerler?*
- Karagöz: *Eli sopalı dizerler.*
- Hacivat: *Hayır canım ekmek dizerler, kaşık dizerler, havlu dizerler. Herkes sofranın tarafına oturur.*
- Karagöz: *Oturur...*
- Hacivat: *Önce sofranın ortasına sıcacık, suluca bir şey koyarlar, ne koyarlar?*
- Karagöz: *Aksaray hamamını koyarlar.*
- Hacivat: *Çorba koyarlar, çorba! Çorbanın içine önce bir şey sıkarlar. Ne sıkarlar?*
- Karagöz: *Kaşık sıkarlar!*
- Hacivat: *Kaşıkla yemek yenir.*
- Karagöz: *Ekmek sıkarlar.*
- Hacivat: *Ekmek doğranır.*
- Karagöz: *Tuz sıkarlar, biber sıkarlar!*
- Hacivat: *Onlar ekilir.*
- Karagöz: *Bildim, bildim...*
- Hacivat: *Ne sıkarlar?*
- Karagöz: *Tabancası sıkarlar!*
- Hacivat: *Çorbaya tabanca sıkılır mı?*
- Karagöz: *Şehriyeler kavga ediyorlarsa ayrılışınlar diye...*
- Hacivat: *Çorbanın içine önce limon sıkarlar. Limon!.. (Oral, 2019: 55-56).*

2. Nitelik Kuralının İhlali

Nitelik kuralına göre konuşmacı, dürüstlük gereği yalanlardan uzak kalmalı, inanmadığı bir sözceyi üretmemelidir. İletişim sürecinde çeşitli abartıların da dile getirilmesi bu kurala aykırılık taşımaktadır (Morreall, 1997: 116).

Konuşur, yarım yamalak kulaktan duyduğu sözleri sarf etmemeli ve kendince tahminlerde bulunmamalıdır. Eğer ortaya iddia niteliğinde bir olgu sunuluyorsa mutlaka kanıtıyla beraber verilmelidir. Aşağıda yer alan birinci örnekte Karagöz, idrarını yapmak için başvurduğu her yolda oğlunun hiçbir argümana dayanmayan tepkisiyle karşılaşmıştır.

İkinci örnekte ise Karagöz'ün satıcının sesinin soğuktan dolayı ertesi gün çarşının kubbesinde donakaldığını Hacivat'ın da kedinin damdan dama atlarken donduğunu söylemeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Bu yüzden Karagöz ve Hacivat diyaloglar esnasında doğru olmayan bilgiler aktararak nitelik ilkesini ihlal etmişlerdir.

Birinci Örnek:

Karagöz, yetişmiş oğlunu okusun diye Bursa'daki Süleymân Çelebi Medresesi'ne yollamış. Oğlan medresenin kara câhil hocalarından biraz mızraklı ilmihâl, biraz tecvîd okumuş. Mutaassıb bir çömez olup babasının yanına gelmiş. Günün birinde Karagöz, oğlunu yanına alıp uzakça bir köye doğru yola çıkmış. Yolda idrârı sıkıştıran Karagöz, bir çalılığı siper alıp işini göreceği sırada oğlu babasının maksadını anlayıp hemen haykırması:

–Aman baba ne yapıyorsun! Hiç şarka doğru âbdest bozulur mu?

Karagöz medrese görmüş oğlunun ihtârından utanmış, hemen cenûba dönmüş. Fakat oğlan bu sefer daha kuvvetli çağırması:

–Olmaz baba, olmaz. Hiç kibleye karşı âbdest edilir mi?

Karagöz lâ-havle çekip bu sefer garba dönmüş. Fakat oğlan yine haykırması:

–Güneşin batdığı tarafa âbdest edilmez baba, vallâhi günâhdir.

Karagöz'ün sabrı tükenmeye başlamış, şimâle dönmüş, babasının her hareketini kontrol eden medrese görmüş oğlan bu sefer üstüne yürümüş:

–Vallâhi çarpılacaksın baba, arkan kibleye gelir.

Karagöz artık dönecek yeri kalmadığı için derhâl yüzükoyun yere yatıp hâcetini yaparken kendi kendine söylenmiştir. (Atlı, 2020: 187-188).

İkinci Örnek:

–Karagöz: Ne ise bu bedestene girdim, tanıdığım bir tellâl var, selâm verdim. "Aleykümselam!" dedi. Dedim, para lâzım oldu şu saati satmaya geldim, dedim. Tellal, "Peki ama hava çok soğuk, kar yağıyor, esnafların çoğu gelmedi, ne yapalım bilmem." dedi. Benim ısrarım üzerine aldı, mezat etmeye başladı. Haraç mezat Karagöz'ün antika saati haraç haraç on kuruş, yirmi kuruş haraç... Adam bana dedi ki, "Bu saat antika bir saate benziyor, çok para eder, sen bunu bana bırak, yarın esnaflar gelir, tekrar mezat ederiz. Al sana yirmi kuruş, gününü gün et!" dedi. Eyvallah dedim, gittim biraz kömür biraz da yiyecek aldım, günümüzü gün ettik.

–Hacivat: Allah kimseyi darda bırakmasın.

–Karagöz: Âmin!.. Ertesi günü kalktım, doğru bedestene. Ben erken gitmişim. Bedesten henüz açılmamış, esnaflar kapının önünde bekliyorlar. Tabii ben de bekledim, içeriden bir sesler geliyor. Karagöz'ün saati antikadır, bin beş yüz kuruşa haraç haraç...

–Hacivat: Bedesten kapalı dedin ya... Esnaflar kapının önünde bekliyorlar, dedin, içeride kimse yok. Saatini kim mezat ediyor?

–Karagöz: Dinle... Bir gün önce saatim mezat edildiydi ya!..

–Hacivat: Eeee!..

–Karagöz: O gün de hava çok soğuk idi ve her şey dondu. Tellâlin lâfları bedestenin kubbesine yapışmış, kubbede donakalmış

-Hacivat: (Hayretle) Eeee!. Sonra?

-Karagöz: Ertesi günü gittiğimde hava lodoslamıştı. Kubbede buzlar erimeye başlayınca tellâlın haraç mezat lâfları da buz damlalarıyla yere düşerek sesler çıkmaya başlamış. "Haraç-mezat Karagöz'ün antika saati..." diyerek...

-Hacivat: Bu hâl geçen de benim de başıma geldi.

-Karagöz: Hayrola!..

-Hacivat: Mâlum ya oruç hâli, canım pastırmayı istedi.

-Karagöz: Sen zaten pisboğazsın. Eeee!..

-Hacivat: Bakkala gittim, elli dirhem aldım eve geldim, mutfağa koydum. Komşunun hırsız bir kedisi var, pastırmayı kapınca merdivenlerden yukarı kaçmaya başladı, yakalayım diyerek, peşinden koştum.

-Karagöz: Aman tut!.. Pastırmalar gidiyor.

-Hacivat: Kedi ikinci kata kaçtı.

-Karagöz: Yakala Hacivat, kuyruğundan yakala.

-Hacivat:Tavan aralığından dama kaçtı.

-Karagöz: Yakala pastırmalar gidiyor.

-Hacivat: Bırakır mıyım, ben de peşinden dama. Tam yakalayacağım zaman karşiki dama atlarken kedi havada dondu kaldı.

-Karagöz: A uydurucu kerata, hiç havada kedi donar mı, bu düpedüz yalan.

-Hacivat: Ya senin söylediklerin yalan değil mi?

-Karagöz: Hiç olmazsa benim yalanın kubbesi var. (Tokat atar, Hacivat gider.)
(Oral, 2019: 263-264).

3. Bağntı Kuralının İhlali

Bir iletişim sürecinde birbirinden kopuk cümleler sarf etmek, bağntı ilkesinin temel ihlallerindendir. Bağntı ilkesi, konudan sapmamaktır. Bu yüzden bir konuşma sürecinde her iki taraftan da konuşulan konuyla ilgili sözceler sarf etmesi beklenilir. Konuşur ile dinleyici konumundaki kişiler birbirlerinin cümlelerini takip etmeli ve ona göre birbirlerine cevap vermelidir. Aksi takdirde her ikisi arasında ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmalara konudan sapma olarak görülebilir. Aşağıda yer verilen birinci örnekte Hacivat, topladığı faturalarla vergi dairesine yol aldığı zaman karşısına çıkan Karagöz'le girdiği iletişim sürecinde Karagöz'ün yer yer onun dediklerini yanlış anlamasıyla ortaya bir kopukluk çıkmaktadır.

İkinci örnekte ise Hacivat, Karagöz'e beyitler okumak ister. Bunun için de Karagöz'den beyitlerin anlamına dikkat ederek karşılık ister. Karagöz, karşılık verse de Hacivat'ın oluşturduğu beyitlerin bağlamına uygun karşılık vermez ve ortaya birbirinden bağlantısız beyitler çıkar.

Birinci Örnek:

-Karagöz: Hayır ola Hacivat Çelebi, elinde bir tomar kâğıtla nereye böyle?

-Hacivat: Karagöz'üm, bunlar vergi iadesi için gerekli faturalar! Sen faturalarını topladın mı?

-Karagöz: Evet, Hacivatçım, ben hatıralarımı topladım! Yakında kitap şeklinde çıkaracağım! Benim hayatım roman... Demek sen de topladın hatıralarını...

-Hacivat: Karagöz'üm, anlamadın! Hatıra demedim ben, fatura dedim!

-Karagöz: Ha, anladım! Matara diyorsun! Askerdeyken matara vardı hepimizde... Lâkin biz toplamadık, terhis olurken bütün mataraları bizden topladılar...

-Hacivat: Hoppala Karagözcüm, ne laf anlamaz adamsın! Matara demedim! Fatura diyorum, fa-tu-ra!

-Karagöz: Öyle desene Hacivat Çelebi! Orta direk olur da faturasız olur mu? (Oral, 2014: 343).

İkinci Örnek:

-Hacivat: Karagöz'üm, aklıma bir beyit geldi de ondan rahatsız ettim.

-Karagöz: Ben seni şimdi benzetmesem, sonra nasıl olsa benzetecektim! (Vurur.)

-Hacivat: Sana beyti söylesem, karşılığını verir misin?

-Karagöz: Söyle de gelsin! (Vurur.)

-Hacivat: Ciğerim yanmaktadır, dert ki dermanı olmaz,
Bir kere sevdin ise ah bunun fermanı olmaz!

-Karagöz: Arpa harmanı olur, buğday harmanı olur,
Senin gibi eşeğin yazık harmanı olmaz, (Vurur.)

-Hacivat: Oldu mu? Olmadı ki...

-Karagöz: Keyfine bak, ben oldurdum! (Vurur.)

-Hacivat: Bir tane daha ister misin?

-Karagöz: Söyle bakalım, söyle gelsin!

-Hacivat: Gönül düştü bu aşka, başka kimse istemez
O ateşten gömleği kim giyinse istemez!

-Karagöz: Âlâ dolma dururken bulguru kimseye yemez,
Yanılıp yese bile Yarabbi şükür demez!

-Hacivat: Oldu mu? Olmadı ki...

-Karagöz: Keyfine bak, ben oldururum! (Vurur.) (Oral, 2019: 267-268).

4. Tarz Kuralının İhlali

Bu kuralın üzerinde durduğu husus üsluptur. Kişinin konuşma sürecinde ne söylediğinden ziyade nasıl söylediği daha önemlidir. Karşı tarafın zihninde konuyla alakalı bir dengesizlik yaratılmadan cümlelerin sarf edilmesi gerekmektedir. Anlaşılmayı zorlaştıracak her sözcük iletişimde engel teşkil etmektedir. O yüzden bir konuşma sürecinde kişiler açık bir üsluptan taviz vermeden, anlam bulanıklığına yol açmadan konuşmasını sürdürmelidir. Aşağıda yer alan birinci örnekte Hacivat, Karagöz'ün zihninde bir karışıklığa yol açacak oyuna başvurmaktadır. Ona kendi kafasındakileri söyletmek için tarz ilkesine aykırı olarak zihninde anlam bulanıklığı yaratmıştır.

İkinci örnekte ise Hacivat, sarf ettiği cümlelerle Karagöz'ün konuşulan konuyu anlamamasına sebebiyet vermektedir. Hacivat, konuşmasının gerekçesini kibar dil olarak görse de Karagöz, Hacivat'ın kendince oluşturduğu anlam bulanıklığını eleştirmiştir.

Birinci Örnek:

-Hacivat: Mesela benim ismim Kınalı Kuzu olsun, senin ismin de Ölmüş Eşek olsun!..

-Karagöz: Hay hay, olsun bakalım! Neee, benim adım Ölmüş Eşek mi olsun! Patlarım ha!.. Ölmüş Eşek senin adın olsun, Kınalı Kuzu da benim adım olsun...

-Hacivat: Olur Karagöz'üm, senin istediğin gibi olsun! Senin hatırını mı kıracağım.

-Karagöz: Tamam Hacı Cav Cav, artık benim adım Kınalı Kuzu! Ama ya adımlı sorduklarında unutursam?

-Hacivat: Efendim çok haklısın, ben de untabilirim. O hâlde, yeni isimlerimizin aklımıza iyice yerleşmesi için beraberce meşk edelim.

-Karagöz: O da kim?..

-Hacivat: Canım kimse değil... Yani yeni isimlerimizi şöyle şarkı gibi söyleyerek tekrar edelim.

-Karagöz: Ha, o iyi... Edelim!.. Ben başlayayım. Benim adım Karagöz!

-Hacivat: Allah iyiliğini versin! Yeni ismini söyle!

-Karagöz: Tüh, doğru ya... Şimdiden unuttum, yeni ismim... Kınalı Kuzu!

-Hacivat: İyi amma karşılıklı söyleyeceğiz. Sen benim ismimi, ben senin ismini... Daha iyi aklımızda kalır.

-Karagöz: Hay hay... senin adın neydi?..

-Hacivat: Ölmüş Eşek!..

-Karagöz: Ölmüş Eşek mi?.. Şey, böyle isim olur mu?

-Hacivat: Karagöz'üm, olmaz ama olur. Demokrasi var, özgürlük var.

-Karagöz: İyi ya, sen kabul ettikten sonra kim karışır? Haklısın!.. Şimdi ne olacak?..

-Hacivat: Efendim, şarkı söyler gibi, sen bana "Ölmüş Eşek Hacivat!" diyeceksin, ben de sana "Kınalı Kuzu Karagöz" diye sesleneceğim. Haydi başlayalım! Önce, sen benim adımlı söyle bakalım!

-Karagöz: Başlayalım!..

-Hacivat: Aman şarkı gibi, nağmeli...

-Karagöz: Hay hay!.. (Şarkı gibi söyleyerek) Ölmüş Eşek Hacivat!..

-Hacivat: (Şarkı gibi) Kınalı Kuzu Karagöz!.. Bak ne güzel oldu!

-Karagöz: (Devamla) Ölmüş Eşek Hacivat!..

-Hacivat: (Devamla) Kınalı Kuzu Karagöz!.. Aferin, bak ne güzel öğreniyoruz! Haydi şimdi daha çabuk, hem de şöyle tatlı tatlı zıplayarak... Bak böyle!.. (Kafasını da eğip yerinde hoplayarak) Kınalı Kuzu Karagöz!..

-Karagöz: (Aynı şekilde) Ölmüş Eşek Hacivat!

-Hacivat: Kınalı Kuzu Karagöz!..

- Karagöz: Ölmüş Eşek Hacivat!.. (Böylece bir süre devam ederler.)
-Hacivat: (Daha çabuk) Adın nedir? Karagöz?..
-Karagöz: Ölmüş Eşek Hacivat!..
-Hacivat: Adın nedir Karagöz?
-Karagöz: Ölmüş Eşek Hacivat!
-Hacivat: Anan ne yer Karagöz?
-Karagöz: Ölmüş Eşek hacivat!
-Hacivat: Baban ne yer Karagöz?
-Karagöz: Ölmüş Eşek Hacivat!
-Hacivat: Sen ne yersin Karagöz?
-Karagöz: Ölmüş Eşek Hacivat!.. (Durur, doğrulur.) Neee, ne dedin Hacı Cavcav?
-Hacivat: Canım ne dedim, şey işte!.. Yeni adımızı karşılıklı tekrarlıyoruz, öyle değil mi? (Oral, 2019: 419-421).

İkinci Örnek:

- Hacivat: Karagöz'üm; tabiatın şu manzarai dilârasına bak hele
-Karagöz: Ey, ne oldu?
-Hacivat: Ne dedim ben bakayım?
-Karagöz: Tabiatsız mezarcının daleveresine bak dedin.
-Hacivat: Öyle demedim; tabiatın gönül açıcı, görünüşüne bak dedim.
-Karagöz: Peki, demin niçin öyle söylemedin sen, Hacivat?
-Hacivat: Demin, kibar lisan ile konuştum da ondan.
-Karagöz: Hacivat! Ben kibarlıktan filân anlamam. Türkçe söyle, açık söyle!
-Hacivat: Hakkım var, itiyat sâikası!
-Karagöz: İhtiyar sayıklaması mı?
-Hacivat: Yok canım; alışkanlıktan demek istedim.
-Karagöz: Dilini eşek arısı soksun emi, Hacivat!
-Hacivat: Neden Karagöz'üm!
-Karagöz: O senin konuştuğun kibar dili bizim ana dilimiz değil de ondan.
-Hacivat: Ya kimin dili öyleyse?
-Karagöz: Küflü kafahların dili.
-Hacivat: Neden, a canım efendim?
-Karagöz: Gözün kör mü Hacivat senin; baksana, Türk halkı öyle konuşmuyor ki...
-Hacivat: Ama halkın konuştuğu dili kabadır, Karagöz.
-Karagöz: Sensin kaba Hacivat. Sana bir dil dersi vereyim de gör. Dil milletin mayasıdır, unutma. (Tokatlar.) Tek milletin tek mayası olur, unutma! (Tokatlar.) Milletin dili ikiye ayrılırsa, özü de ikiye ayrılır, sonunda yok olur, unutma! (Tokatlar.) (Oral, 2014: 220-221).

Sonuç

Grice, konuşurların/dinleyicilerin iletişim sürecinde anlaşabilmesini, “iş birliği” teorisiyle açıklamaktadır. Bu teoriyle nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz ilkelerini ortaya koymuştur. Sağlıklı bir iletişim süreci bu ilkelerin kullanımıyla mümkün olabilmektedir. Çünkü bu teoriye göre birey; iletişim hâlinde olduğu diğer kişilerle bağlamı esas alarak yeterli miktarda sözce sarf ettiğinde, yanlış bilgiye mahal vermediğinde, birbiriyle ilişkili önermeler sunduğunda ve karşısındaki kişiyle açık ve net bir üslupla konuştuğunda iletişim hedefine ulaşır. Konuşmacı, niyetine bağlı olarak ürettiği her tümcede bir anlam sunarak dinleyicide tepki uyandırmaya çalışır. Ama bazen de bilinçli bir şekilde anlama çok takılmadan konuşmasında aykırıya kaçabilmektedir. Buradaki aykırılık, zihinde olumsuz bir durum gibi görünse de kişinin bunu yapmasındaki niyet önemlidir. Çünkü kişi, niyetine bağlı olarak karşısındakine mizah yapmak istediğinde bu yolu tercih edebilir.

Konuşmacı ile dinleyicinin kullandıkları dilin işleyişini bilmesi, ortaya koyulan iletişimin hedefine ulaşması noktasında önemli bir etkidir. Çünkü kullanılan her sözcük düşüncenin kalıbıdır. Bu yüzden kişiler yaşadıkları dönemlerin birer düşünürü olarak dili yerli yerinde kullanmalıdır. Mizah kaynaklı oluşan diyaloglarda bu hususun da göz ardı edildiği görülmüştür. Mizah, doğası gereği birçok işlevle iletişim sürecine etki edebilmektedir. Özellikle güldürme işlevinin yanında düşündürücü, hicvedici, şaşırtıcı hazırcı cevap, farklı fikirleri kapsama, merak duygusunu kamçılama, abartma gibi işlevlere de sahiptir (Çetinkaya, 2006: 7).

Türk kültür hazinesinin önemli örneklerinden Karagöz oyunu da yaratılan tiplerle aykırılıktan beslenip oluşturduğu gülmece diliyle ortaya farklı niyetlerle mizahın çıkmasını sağlamıştır. Özellikle diyaloglarda gülmece dilinin etkisiyle oluşturulan mizah, Grice’ın ortaya koyduğu iş birliği ilkesi çerçevesinde ele alınmıştır. Bunun için de öncelikle çalışma kapsamında Karagöz’le ilgili metinler incelenmiş ve bu metinlerde ilkelere ihlal olabilecek en belirgin diyaloglar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Nicelik ilkesinin ihlaline dair iki örnekte tiplerin diyalog sürecinde gereksiz sözler sarf ettiği görülmüştür. Nitelik ilkesinin ihlalinin ilk örneğinde Karagöz’ün oğlunun uyduruk bilgilerle babasının eylemlerine yön vermesi ve ikinci örnekte Karagöz ve Hacivat’ın hiçbir doğruluk payı içermeyen diyalogu bu ilkenin ihlaline sebep olmuştur. Bağıntı ilkesinin ihlalinde verilen iki örnekte de Karagöz, Hacivat’ın söylediği her söze bağlam dışı yanıt vererek bu ilkeyi ihlal etmiştir. Son olarak tarz başlığı altında verilen örnekler bakıldığında ilk örnekte Hacivat, Karagöz’ün zihninde dengesizliğe sebep olacak bir duruma başvururken ikinci örnekte Karagöz’e karşı iletişim sürecinde anlamayı zorlaştıran kelimeler kullanmıştır. Bütün bunlarla beraber şu çok açık görülmüştür ki Grice’ın ortaya koyduğu iş birliği ilkelerinden olan nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz Karagöz oyununda tiplerin farklı amaçlarına göre ihlale uğramıştır.

KAYNAKÇA

- Anameriç, H. (2014). Bilginin toplumsallaşmasında bir bilgi kaynağı olarak gölge tiyatrosu: Karagöz ve Hacivat. *Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi (17-20 Eylül 2014)*, 360-375, Urla.
- And, M. (1960). *Geleneksel Türk tiyatrosu (kukla-tiyatro-ortaoyunu)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atlı, S. (2020). *Türk edebiyatında karagöz fıkraları*. İstanbul: DBD Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin grameri*. Ankara.
- Baydemir, H. (2011). Özbekistan'da geleneksel tiyatronun bir şubesi: Maskarabazlık ve kızıkcılık. *Turkish Studies – İnternational Periodikal For The Languages*, 6(1), 763-777.
- Chomsky, N. (2009). *Bilgi sorunları ve dil- dersleri*. (çev.: Veysi Kılıç), İstanbul: BGST Yayınları.
- Coşar, M.-Usta, Ç. (2016). Nasreddin Hoca fıkralarında Grice'in iş birliği ilkesinin ihlali. *Milli Folklor*, 109, 141-152.
- Çetinkaya, G. (2006). *Gırgır dergisinin Türk halkbilimi açısından incelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çolakoğlu, G. (2006). Gelenekten beslenen Karagöz. *folklor/edebiyat*, 12 (46), 543-554.
- Gölpınarlı, A. (1959). Karagöze ait bir şaheser. *Türk Folklor Araştırmaları*, 5 (119), 1924-1925.
- Grice, H. P. (1991). *Studies in the way of words (SWW)*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Grice, H. P. (1967). *Logic and conversation*. William James lectures at Harvard University.
- Grice, H. P. (1957). Meaning. *The Philosophical Review*. 66 (3), 377-388.
- Grice, H.P. (1968). Utterer's meaning, sentence meaning and word meaning. *Foundations of Language*, 4 (3), 225-242.
- Grice, H. P. (1969). Utterer's meaning and intention. *The Philosophical Review*. 78 (2), 147-177.
- Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation. Syntax and Semantics 3*. (eds.: P. Cole-J. Morgan), New York: Academic Press.
- Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*. MA: M.I.T.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi ciddîye almak*. (çev.: K. Aysevener ve Ş. Soyer), İstanbul: İris Mizah Kültürü Yayınları.
- Oral, Ü. (2007). *Karagöz oyunları -3- yeni*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Oral, Ü. (2014). *Karagözname*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Oral, Ü. (2019). *Karagöz-Hacivat muhâvereleri*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Oskay, Ü. (1992). *İletişimin abc'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Richard, J. C. (1992). *Longman dictionary of language teaching and applied linguistics*. Essex: Longman.

- Sillars, S. (1995). *İletişim*. (çev.: Nüzhet Akın), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Ü. D. (2013). *Genel dilbilim II*. (ed.: A. S. Özsoy ve Z. E. Emeksiz), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, İ. (2000). *Yöneticiler için etken iletişim modeli*. Ankara: MPM.
- Zıllıoğlu, M. (1996). *İletişim nedir?*. İstanbul: Cem Yayıncılık.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*